

PREGLED ZGODOVINE RDEČEGA KRIŽA NA KRANJSKEM

KATARINA KOBĚ-ARZENŠEK

UVOD

Ustanovitelj mednarodne organizacije Rdečega križa je bil Henri Dunant (1828—1910), švicarski trgovec in pisatelj. Za svojo humano prizadevanje je prejel leta 1901 Nobelovo nagrado za mir.

Kot udeleženec solferinske bitke 1859 je Dunant spoznal vse pomanjkljivosti vojne sanitetne službe. Težave, ki jih je videl tu, in želja, da bi zmanjšal gorje izčrpanim, bolnim in ranjenim vojakom, so ga napeljale na to, da je organiziral prostovoljne civilne prebivalce za pomoč takim vojakom. Ob tem se mu je rodila misel, naj bi utemeljile vse države humana društva, ki bi v vojni pomagala na bojišču. Tako se je na njegovo pobudo ustanovil odbor petih mož iz Ženeve, ki je tam sklical 1863 mednarodno konferenco. Že naslednjega leta je bila prav tako v Ženevi diplomatska konferenca, ki je 22. avgusta sprejela prve konvencije. Odslej so v vseh deželah ustanavljali taka društva; njih delo je koordiniral mednarodni komite.

V bivši habsburški monarhiji pripada častno mesto v zgodovini Rdečega križa prav Patriotičnemu pomočnemu društvu, ki se je ustanovilo med italijansko-avstrijsko vojno 1859 na Dunaju. Društvo je po vojni zamrlo. V duhu sklepov ženevske konvencije je leta 1864 spet oživel, vendar se je pomembneje razmahnilo v času avstrijsko-pruske vojne 1866. leta. Njegova glavna naloga je bila oskrba ranjencev in bolnikov avstrijske in zavezniške saške armade. Delovanje društva je segalo še v leto 1867.

Spoznanje, da je treba misliti na neprekinjeno delo, je narekovalo potrebo, da se društvo spremeni v trajno institucijo; le-ta je dobila ime Avstrijsko patriotično pomočno društvo za ranjence, vojaške vdove in sirote. Tej humani instituciji so dali v upravo kapital v znesku 216.673 gld; njeni glavni nalogi sta bili: 1. pripraviti izdatno pomoč za primer vojne in zboljšati sanitetne naprave v armadi, 2. gmotno podpreti tiste vojake, ki so v službi domovine postali za delo nesposobni, in svojce padlih.

Takoj zatem so začeli po kronovinah avstrijskega cesarstva ustanavljati deželna in ženska pomočna društva Rdečega križa. Ves ta razvoj je narekoval potrebo po enotni organizaciji in tako se je leta 1879 na Dunaju ustanovila zveza vseh avstrijskih deželnih in ženskih pomočnih društev pod naslovom Avstrijsko društvo Rdečega križa.

ŽENSKO POMOČNO DRUŠTVO RDEČEGA KRIŽA
ZA KRANJSKO
(1866—1902)

Začetki delovanja Rdečega križa na Kranjskem segajo v leto 1864 in 1866, ko se je ustanovilo »Gospejno društvo v pomoč ranjenim in bolnim vojakom in v podporo vojaškim bolnišnicam«. V letu 1879 je to žensko društvo dobilo natančnejši statut in z njim naslov »Žensko pomočno društvo za Kranjsko« (Frauen Hilfsverein für Krain). Svojo človekoljubno funkcijo je opravljalo samostojno do leta 1902, ko se je združilo z Deželnim pomočnim društvom za Kranjsko (njegovi člani so bili samo moški) v eno samo »Deželno in žensko pomočno društvo Rdečega križa za Kranjsko«.

Ves čas delovanja je imelo Žensko pomočno društvo, ki je izdajalo svoja letna poročila, sedež v Ljubljani. Temeljne naloge tega društva so bile: zbiranje, izdelovanje in razdeljevanje perila, posteljnine, obvez vseh vrst in okrepcil ter pridobivanje in vzgajanje ljudi za prostovoljno bolniško skrbstvo. Člani so bili redni, podporni in častni. V letu 1882 je redno članstvo štel 190, leta 1901 pa 142 ljudi. Častni člani so bili: Ana pl. Kalina-Urbanow (imenovana 18. maja 1880), Viljemina baronica Conrad-Eybesfeld (imenovana 30. decembra 1880) in Društvo Kranjske hranilnice v Ljubljani (imenovano 13. marca 1883). Ob tej priložnosti naj omenimo še dve pomembni voditeljici: Celestina Schiffer je bila društvena predsednica od začetka do svoje smrti. Za velike zasluge, požrtvovalnost in neutrudno delo pri organizaciji Rdečega križa ji je cesar 1883 podelil zlat križec za zasluge. Prav tako pomembna je bila Flora Rudesch. Že leta 1864 se je pridružila patriotični družbi plemenitih ljubljanskih žena, ki so si zadale nalogo pomagati ranjenim in bolnim vojakom ter podpirati onemogle vojake, njihove vdove in sirote. Ko je »Gospejno pomočno društvo« v letih 1866 in 1878 prešlo na bolj organizirano patriotično in človekoljubno delovanje, je Flora Rudesch pri tem zvesto sodelovala. Leta 1881 so jo izvolili za društveno podpredsednico, a po smrti C. Schifferjeve leta 1902 za predsednico, kar je ostala tudi po združitvi z Deželnim pomočnim društvom. Njena zasluga je tudi, da je društveni odbor Deželnega in ženskega pomočnega društva za Kranjsko namenil vsoto 12.000 kron iz premoženja Ženskega pomočnega društva za vsakoletno obdaritev 12 najrevnejših vdov in sirot v znesku

po 40 kron. Flora Rudesch je delovala v društvu celih 40 let; leta 1904 ji je društvo zato podelilo zlat križec za zasluge. Omenimo še, da so se v vodstvo Ženskega pomočnega društva Rdečega križa za Kranjsko volili tudi vojaški svetovalci, zastopniki Deželnega pomočnega društva Rdečega križa za Kranjsko in predstavniki centralne skupščine na Dunaju.

Premoženje društva je predstavljal sklad, v katerega so se stekali dohodki iz članarin rednih članov (letno po 2 gld na člana) po odbitku 30 % za centralni fond. Sem sodijo tudi darovi legatov, ustanov in podpornih članov ter na poseben oklic zbrani dohodki in prispevki podružnic. Društveno premoženje je v letu 1883 znašalo 4708 gld v gotovini in 11.720 gld v obveznicah, do združitve v letu 1902 pa je naraslo na 35.490 kron v gotovini in 24.200 kron v vrednostnih papirjih. Podružnice so odvedle matičnemu skladu le skromne vsote, na primer leta 1883 še 253 gld, potem pa čimdalje manj.

Med redne dobrotnike Ženskega pomočnega društva RK za Kranjsko prištevamo društvo Kranjske hranilnice, ki je vsako leto daro-

valo po 300 gld, po letu 1900 pa 600 K. Tudi kranjski deželni odbor je redno prispeval 50 gld, po letu 1900 seveda 100 K. Med mnogimi darovalci naj se omenijo še Požarno-zavarovalna vzajemnica v Gradcu, ki je s posvetilom, da se ustanovi v Ljubljani društvena bolnišnica, darovala 500 gld, dalje Marija Kosler roj. Sorman, ki je prispevala 100 gld, deželni predsednik Andrej baron Winkler, ki je daroval 25 gld, vdova Marija pl. Sternfeld iz Gradca, ki je v testamentu zapustila društvu obveznic v vrednosti 400 gld, ter nadvojvodinja Marija Imakulata, ki je poklonila 100 gld. Poseben vir dohodkov so bile razne prireditve: Društvo je pripravilo ob svoji 25-letnici skupaj s podružnico Belega križa v Ljubljani tombolo, ki mu je prinesla 200 gld dobička.

Vsakoletni izdatki društva so bili: 1. upravnih stroški, 2. odvod 30 % od članarine centralnemu fondu, 3. podpore invalidom, vojnim vdovam in sirotam. Društvo je vsako leto le-te obdarovalo prav na cesarjev rojstni dan (18. avgusta). Leta 1883 je društvo ob šestoletnici pripadnosti Kranjske k habsburški hiši izdalo 400 gld za podporo 36 invalidom in 4 vojnim vdovam, ob 25-letnici svoje ustanovitve pa 335 gld za podporo 51 vojnim invalidom, vdovam in sirotam. Leta 1901 je društvo dalo v ta namen 2173 K. K tem rednim izdatkom je treba prišteti še različne nepredvidene izdatke ob elementarnih nesrečah, na primer 100 gld podpore prebivalcem črnomaljskega, krškega in kočevskega okraja, ki jih je leta 1897 prizadela toča; poplavljenec v Salzburgu kot pomoč 50 gld; ko je domove Kroparjev upepelil požar, jim je društvo pomagalo s 100 kronami. Prav tako je Žensko pomočno društvo RK za Kranjsko prek centralnega vodstva sodelovalo pri internacionalni pomoči med turško-grško vojno, ob velikih vodnih katastrofah in podobno.

Drugi del društvenega premoženja je bil materialni depo. Tega je sestavljal material vseh vrst, ki je bil društvu poklonjen ali pa si ga je samo nabavilo. Leta 1883 je njegova vrednost znašala 1126 gld, pozneje seveda več. Ves material se je hranil v lokalu v lontovžu in v dveh prostorih vladne palače. Ta dva mu je brezplačno odstopil deželni predsednik baron Winkler.

Žensko pomočno društvo si je ves čas svojega delovanja prizadevalo ustanavljati tudi v manjših krajih svoje podružnice. Že zelo zgodaj je imelo štiri podružnice: Krško, Novo mesto, Kamnik in Bled. Vse skupaj so imele 207 rednih članov. Najmočnejša je bila novo-meška podružnica pod predsedstvom Celestine

Rechenschafts-Bericht

der

Vereinsleitung

des

patriotischen Frauen-Hilfsvereines

für Krain

für das 22. Vereinsjahr 1888

erstattet und genehmigt

in der ordentlichen Generalversammlung
am 12. März 1889.

Laibach.

Verlag des patriotischen Frauen-Hilfsvereines für Krain.

Druck von Klein & Kovac.
1889.

Računsko poročilo patriotičnega ženskega pomočnega društva za leto 1888 (za 22. poslovno leto)

Ekel, ki je štela 97 članov; sledil je Kamnik z 58 člani, Bled z 42 in Krško z 10 rednimi ter 20 podpornimi člani. Po desetih letih sta se ustanovili še dve podružnici: Kočevje in Logatec. Premoženje vseh 6 podružnic se je dvignilo na 1244 gld, število članov pa na 180. Podružnica Bled ni imela kaj prida življenja. Zamrla je, zopet oživila pa tik pred združitvijo Ženskega pomočnega društva z Deželnim društvom RK za Kranjsko.

Kar zadeva mirnodobno delovanje in priprave za morebitno vojno je Žensko pomočno društvo vsestransko sodelovalo z Deželnim pomočnim društvom Rdečega križa za Kranjsko. Žensko društvo je prevzelo popolno skrb za opremo bolniške postaje in se obvezalo nabaviti potreben sanitetni material poleg okrepcil. Pripravljeno je bilo dajati zajtrk in večerjo mimoidočim transportom bolnikov in ranjencev in celotno oskrbo hudim bolnikom, ki se niso mogli sami gibati. Obvezalo se je tudi preskrbeti sanitetni material za okrevališče v Ljubljani, ki ga je ustanovilo Deželno pomočno društvo RK za Kranjsko. Za vse te ustanove, so se dogovorili, bo dala bolniške negovalke Kongregacija sv. Vincencija v Ljubljani.

Žensko pomočno društvo in Deželno pomočno društvo sta se pri izpolnjevanju svojih nalog medsebojno podpirali. Žensko društvo je izvolilo štiri delegate iz Deželnega društva, ki pa so imeli na zborovanjih Ženskega društva le posvetovalni glas; v bistvu naj bi le posredovali med obema društvoma.

DEŽELNO POMOČNO DRUŠTVO RDEČEGA KRIŽA
ZA KRANJSKO
(1879—1902)

Večina društev Rdečega križa v deželah avstrijskega cesarstva je razvila svojo dejavnost v 70. letih XIX. stoletja, ko so divjale vojne kar po vrsti: nemško-francoska 1870 do 1871, rusko-turška 1877 in okupacija Bosne in Hercegovine 1878. Tudi ustanovitev Deželnega pomočnega društva RK za Kranjsko so upade v ta čas, namreč v leto 1879.

Tudi tu so bili člani redni, podporni in častni. Število rednega članstva se je gibalo med 160 in 200. Podporna člana sta bila Alojz Poljanec in Anton Urbas, častni člani pa: Društvo Kranjske hranilnice (imenovano 24. novembra 1885), Rudolf grof Chorinsky (imenovan 26. junija 1886) in Ferdinand baron Pascotini-Jurisković (imenovan 28. januarja 1887).

Premoženje društva je v prvih letih obstoja znašalo 2626 gld v gotovini in 250 gld v vrednostnih papirjih, pred združitvijo z Žen-

skim pomočnim društvom pa 42.939 K v gotovini in 1130 K v vrednostnih papirjih. To premoženje so tudi tu ustvarjali dohodki članarine po odbitku 30 % centralnemu fondu, prispevki podružnic, darovi podpornih članov in razni prostovoljni prispevki pri posebnih društvenih nabiralnih akcijah. Za večanje društvenega premoženja je našla razumevanje tudi Kranjska hranilnica s svojimi vsakoletnimi prispevki, prav tako še kranjski deželni odbor. Graščak Felix Lenk, knezoškof Missia, deželni predsednik Andrej baron Winkler, ljubljanska mestna občina in številni drugi posamezniki pa so ustanovi darovali enkratne zneske.

Vodstvo društva je imel v rokah na občnem zboru izvoljeni odbor; ta je iz svoje srede izvolil prezidij. Prvi predsednik je bil dr. Ferdinand baron Pascotini-Jurisković, drugi pa Emmerich Mayer. V odbor so se volili tudi vojaški predstavniki, med katerimi so bili po večini zdravniki. Tajniške posle je opravljal že od začetka Alojz Merlak, ki je bil zaradi svoje izredne prizadevnosti in vdanosti odlikovan.

Deželno pomočno društvo RK za Kranjsko je imelo kar precej podružnic:

Ime podružnice	Leto ustanovitve	Število članov Premoženje			
		1888	1900	1888 (gld.)	1900 (K)
1. Postojna	1882	21	55	64	587
2. Kočevje	1882	41	40	267	1.639
3. Krško	1888	142	27	79	682
4. Idrija	1882	36	24	279	1.926
5. Ilirska Bistrica	1882	44	—	177	—
6. Kranj	1884	36	174	400	2.916
7. Logatec	1882	28	42	240	1.501
8. Metlika	1882	31	38	153	1.004
9. Mokronog	1888	68	—	37	329
10. Vrhnika	1882	13	—	105	256
11. Radovljica	1882	29	85	220	876
12. Radeče	1888	45	26	318	639
13. Novo mesto	1882	100	31	499	2.162
14. Kamnik	1882	16	48	—	586
15. Črnomelj	1882	54	40	236	1.377
16. Vipava	1882	19	—	208	—
17. Kostanjevica	1888	12	10	200	478
Skupaj		735	640	3.484*	16.957*

* Vse vsote, tudi skupne, so zaokrožene na celo število!

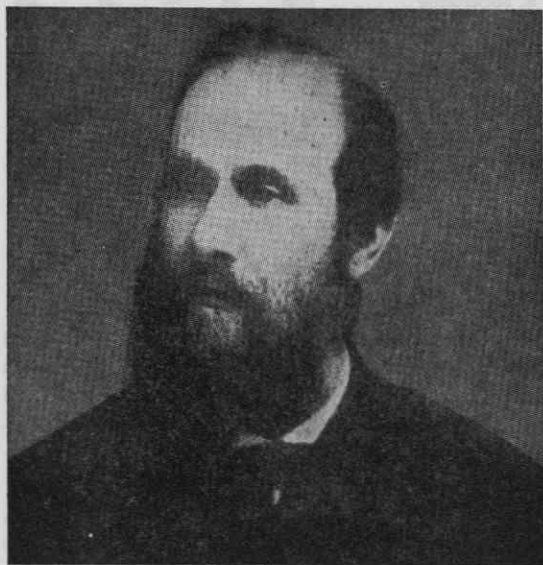
Iz razpredelnice se vidi, da se je večina podružnic ustanovila že po prvih treh letih društvenega življenja. Najmočnejši sta bili novomeška in kranjska pa tudi krška. Nekatere podružnice so zamrle; delno so jih obnovili, nekatere pa so dokončno prenehale.

Omeniti je treba, da je bilo mnogo občin, ki so bile članice podružnic. Število teh se je v letu 1901 zvišalo od 70 na 100; pri kranjski in kamniški podružnici je bilo včlanjenih 27 občin. Tudi podružnice so odvajale po 30 %

svoje letne članarine neposrednemu matičnemu društvu; ostali znesek je obdržala podružnica (pozneje so se odstotki povečali na 50 %). V primeru, da je podružnica izumrla, je njeno premoženje prevzelo matično društvo.

Kmalu po ustanovitvi Deželnega pomočnega društva RK za Kranjsko je vrednost materiala znašala 458 gld. Leta 1885 je štajersko Deželno in žensko pomočno društvo RK darovalo našemu društvu zaboro zdravil. V svojo upravo je prevzelo uniforme in opremo ter vozila transportne kolone ranjencev št. 16, ki jih je doslej hranila garnizijska bolnišnica v Ljubljani. Istočasno je prevzelo tudi depojsko stavbo s shranjenim materialom na Ljubljanskem polju. Za upravitelja depojske stavbe in vozil je zvezno vodstvo imenovalo Vincenca Hübschmanna, komandanta transportne kolone ranjencev št. 16. Za podporo civilnim zdravstvenim ustanovam v primeru kolere se je društvo udeležilo velike akcije Avstrijskega Rdečega križa. V letu 1893 je kupilo veliko rjuh, posteljnine in podobnih potrebščin ter jih porazdelilo bolnišnicam v kranjskem, radovljiškem, postojnskem, kamniškem in kočevskem okraju. Povedati moramo še, da je Kranjska hranilnica v letu 1900 odkupila odvečno društveno zalogo perila ter ga poklonila bolnišnicam po deželi.

Deželno pomočno društvo je skupaj z Ženskim pomočnim društvom in vojaškimi oblastmi ustanovilo v Ljubljani za primer splošne mobilizacije dve bolniški postaji: eno v stavbi »Kolizeja« s prenočišči za 200 mož in bolniško postajo z 210 posteljami na južnem kolodvoru.

Cesarski svetnik Ivan Murnik (1839–1913), predsednik Deželnega pomočnega društva RK za Kranjsko. (Fototeka Tehniškega muzeja Slovenije v Ljubljani)

Sem sodi tudi oddelek za trenutno negibne bolnike in ranjence. Za to bolniško postajo so bili določeni štirje zdravniki, a ljubljanski lekarnar Gabrijel Piccolli je obljubil zdravila. Za prenašanje bolnikov in ranjencev bi skrbelo Prostovoljno gasilsko društvo v Ljubljani, sobno opremo bi nudila vojaška uprava, Deželno društvo RK pa bi poskrbelo za potrebno sanitetno opremo in kirurške instrumente. Kranjska hranilnica je prepustila gornje prostore starega strelišča za preureditev v okrevališče. Za prehrano bi skrbelo Ljudska kuhinja, ki je bila v spodnjih prostorih streliškega poslopja. Zdravniško pomoč so bili pripravljene nuditi: Alojz pl. Valenta-Marchthurn, dr. Josip Derč in dr. Robert Prossinagg; zdravila bi dal Ubald pl. Trnkoczy. Pozabiti ne gre zdravnika in zakupnika Antona Koložiča, ki bi dal preurediti v okrevališče svoje kopališče v Dolenjskih Toplicah. Število lastnikov graščin in večjih posestev, ki so želeli prevzeti v oskrbo bolne in ranjene vojake in častnike, je bilo vedno večje. V 90. letih XIX. stoletja jih je bilo kar štirinajst, največ pa jih je bilo v kamniški okolici. Vojaški veteranski korpus v Ljubljani je bil pripravljen vzeti v oskrbo 100 bolnih in ranjenih vojakov, Franc Čarman pa enega. Za prenašanje ranjencev in bolnikov sta se kmalu priglasili razen gasilcev še ljubljansko nemško telovadno društvo in telovadno društvo »Sokol«.

Društveno vodstvo je 1885 sklenilo prevesti iz nemščine v slovenščino Priročnik za prenašalce ranjencev Avstrijskega Rdečega križa, in sicer v 500 izvodih. Od teh je 50 izvodov brezplačno razdelilo med svoje člane. Predvideno publikacijo so ponudili Deželnim podpornim društvom v Gorici, Trstu, Gradcu in Celovcu. Tržaško društvo je naročilo 100 izvodov, Celovec je ponudbo zavrnil, iz Gradca in Gorice pa niso odgovorili.

Grašček Felix pl. Lenk je napisal brošuro Rdeči križ in njegov namen za deželane in jo dal na lastne stroške natisniti v slovenščini in nemščini. Preprosto in z vnemo napisana knjižica je imela namen razložiti deželanom dobrotelost te ustanove. Lenk je Deželnemu pomočnemu društvu poklonil skoraj 3000 slovenskih in 500 nemških izvodov, da se porazdelijo med deželane.

Društvo je izdajalo letna poročila o svojem delovanju. Bila so napisana v slovenščini in nemščini. Tudi tiskana vabila na letne občne zbornice so bila dvojezična.

Posredovanje korespondence med ranjenimi in bolnimi ter zdravstvenim personalom v civilnih ustanovah, okrevališčih, društvenih rezervnih bolnišnicah je štel med pomembne

naloge Deželnega pomočnega društva, ki mu jo je bilo naložilo Avstrijsko društvo Rdečega križa v primeru vojne. Društvu se je priglasilo 12 mož, ki so bili sposobni dopisovanja v sedmih jezikih: v slovenščini, nemščini, hrvaščini, češčini, romunščini, italijanščini in madžarščini. Sklenjeno je bilo tudi, da se ustanovi na Dunaju Centralni obveščevalni biro. Tu naj bi se zbirala poročila o bivanju in stanju bolnikov in ranjencev, ki bi jih potem posredovali Poizvedovalnemu biroju Avstrijskega Rdečega križa na Dunaju in enakemu biroju Ogrskega društva RK v Budimpešti, ti pa naprej poizvedujoči publiki.

Iz navedenih podatkov vidimo, da je bilo Deželno društvo RK za Kranjsko že zelo zgodaj kar precej razvejana organizacija, ki je svoje sile v mirnem času posvetila pripravam za primer vojne. Državne oblasti so izposlovale ugodnosti za vožnjo funkcionarjev Rdečega križa na vseh večjih železnicah in olajšave za Transporte društvenega materiala. Deželna vlada je 11. aprila 1893 ugodila prošnji Deželnega pomočnega društva RK za Kranjsko, da v primeru delne ali splošne mobilizacije izvede nabiralno akcijo po vsej deželi.

Z željo, da bi bili uspehi organizacije »Rdeči križ« na Kranjskem še večji, se je društvo združilo z Ženskim pomočnim društvom v enotno institucijo: Deželno in žensko pomočno društvo RK za Kranjsko.

DEŽELNO IN ŽENSKO POMOČNO DRUŠTVO
RDEČEGA KRIŽA ZA KRANJSKO
(1902—1914)

Na izrednem občnem zboru Deželnega in ženskega pomočnega društva 12. junija 1902 sta se društvi združili in izvolili enotno vodstvo, ki ga je sestavljalo 12 mož in 12 žena. Za predsednika je društveni odbor imenoval svetnika Ivana Murnika in za predsednico Floro Rudesch. Mesto prvega podpredsednika je zasedel dvorni svetnik Josip Dralka, drugega pa Josef Luckmann; prva podpredsednica je postala baronica Hein, druga Antonija Kosler. Istočasno so se imenovali delegati v zvezni zbor, vojaški svetovalci, računski cenzorji, člani razsodišča, referent za centralno obveščevalno pisarno ter sekretar društva.

Glavni vzrok za združitev je bil namen preprečiti razdrobitev sil, združiti prispevke Kranjske in jih smotrno uporabiti, potem pridobiti nove člane in tako večati društveno premoženje, skrbeti za zbiranje, izdelovanje in razdeljevanje perila, posteljnine, oblačil, obvez in živil ter pospeševati prostovoljno bolniško skrbstvo. Za reševanje važnejših spe-

cialnih vprašanj je ustanovil društveni odbor moško in žensko sekcijo. Ženska sekcija je imela pravico odločati o podpori vojnim invalidom, vdovam in sirotam na cesarjev dan 18. avgusta.

Kot povsod so tudi tu sestavljali društvo redni, podporni in častni člani. Članstvo je štelo v prvem letu združitve 324 članov in 5 sicer že znanih častnih članov. Število rednih članov je v letu 1914 upadlo na 300, častno članstvo pa je ostalo isto.

Društveno premoženje je ob združitvi znašalo 104.320 K, od tega 56.936 K prej samostojnega Ženskega pomočnega društva. V naslednjem letu društvenega življenja srečamo posebno premoženjsko razdelitev, in sicer: a) »prosto rabna« imovina (sestoječa se iz letnih prispevkov članov in podružnic, nenamenska darila in obresti te imovine); b) vezana imovina (delila se je na sklad za invalide, sklad za podpiranje vdov in sirot, sklad za rezervne bolnišnice in sklad okupacijskih denarnih zbirk) in c) sklad za podpore v mirnem času (sem se je stekalo 20% rednih društvenih dohodkov in temu skladu namenjena darila). V letu 1913 je znašalo premoženje društva 129.645 K gotovine in 25.630 K v vrednostnih papirjih. Od tega je odpadlo na vojni sklad 89.056 K, na sklad za podpore v miru 11.118 K, na jubilejni mirovni sklad 750 K in na »vezano imovino« 54.350 K.

Že pri opisu Ženskega pomočnega društva in Deželnega pomočnega društva smo zapisali, da jima je pomagala Kranjska hranilnica s svojimi vsakoletnimi darovi. Zato sta obe društvi imenovali hranilnico za svojega častnega člana. Tudi po združitvi je le-ta počastila novo dobrodelno in humano ustanovo z vsakoletnim zneskom 1200 K. V zadnjih letih pred prvo svetovno vojno se je ta znesek znatno znižal. Med darovalce, ki so kranjsko ustanovo RK obdarovali z enkratnim zneskom, sodijo

Seja avstrijskega Rdečega križa v vladni palači v Ljubljani (Original v knjižnici Narodnega muzeja v Ljubljani)

Avgust Wurzbach, ki je v testamentu zapustil 200 K, Josef Luckmann, ki je daroval 100 K, častniški zbor divizijskega topničarskega polka št. 7 v Ljubljani, ki je ob pristopu v članstvo RK poklonil 100 K, nadvojvodinja Marija Kristina je darovala 50 K, kranjski deželni odbor pa 200 K. Po zakonu 28. decembra 1907 je pripadlo Avstrijskemu društvu Rdečega križa za podporo prostovoljne zdravstvene pomoči 300.000 K. Na zveznem zboru so od tega določili 100.000 K za mirovni sklad glavnih društev Rdečega križa. Deželno in žensko pomočno društvo za Kranjsko je dobilo 1900 K.

Med temeljne dobrotelne akcije društva velja všteti vsakoletno obdaritev vojnih invalidov, vdov in sirot. V ta namen se je ustanovil tudi sklad. V letu 1902 je znašala podpora pomoči potrebnim invalidom, vdovam in sirotam 2253 K, leta 1913 pa 2243 K. Ko je leta 1903 prizadela toča prebivalce Tabora v kranjskem okraju, Predgrada v črnomaljskem okraju in Vač pri Litiji, jim je društvo poslalo pomoč (150 K). Pogorelci Šmihela pri Hrenovici v postojnskem okraju so tudi prejeli 150 K. Ko je 1912 izbruhnila vojna na Balkanu, je Avstrijsko društvo Rdečega križa priskočilo na pomoč prizadetim narodom. Tudi naše društvo se je odzvalo klicu »Na pomoč«. Zbralo je 561 K prostovoljnih prispevkov in podružnice 2826 K. Predilnica in tkalnica Glanzmann et Gassner v Tržiču je darovala 52,5 m beljenega bombažnega platna in 105,6 m nebeljenega blaga, ki ga je zvezno vodstvo prepustilo Deželnemu in ženskemu pomočnemu društvu RK za Kranjsko za potrebe njegovih domačih zavodov. Za ranjene in obolele vojake v balkanskih vojnah je zveznemu vodstvu poslala občina Trnovo pri Postojni 70 kron.

Vrednost materiala je ob združitvi obeh društev znašala 5200 K, pozneje pa se je znižala, ker so iz prevelike zaloge perila in drugih predmetov izločili nepotrebno in to darovali ljubljanskim dobrotelnim zavodom. Ma-

Urejanje sanitetnega materiala leta 1914 (Original v knjižnici Narodnega muzeja v Ljubljani)

terial so hranili v treh skladiščih: v starem strelišču, vladni palači in Št. Petru na Krasu. Za podpiranje civilne državne sanitetne službe pri izrednih potrebah in kužnih boleznih v mirnem času je zvezno vodstvo Rdečega križa ustanovilo v več deželnih glavnih mestih »skladišča za izredne potrebe«. Odbor Deželnega in ženskega pomočnega društva je na željo politične deželne oblasti prosil zvezno vodstvo za ustanovitev podobnega skladišča v Ljubljani, kar se je tudi uresničilo. V jeseni 1905 je mestna občina po dolgotrajnih pogajanjih prepustila društvu Rdečega križa prostorno skladišče v svojem novo zgrajenem mestnem skladišču poleg deželne prisilne delavnice. Vanj so postavili dve Döckerjevi baraki, dve popolni bolniški opravi, omaro za led, dezinfekcijski stroj in mnogovrstni material. Leta 1909 je društveno vodstvo sklenilo razširiti skladišče in je prosilo mestni magistrat še za en prostor. Dobilo ga je, ko so prenesli veliko skladišče iz bivšega vojaškega oskrbovališča v mestno jamo poleg prisilne delavnice. Tako je društvo že 1910 razširilo svoj skladiščni prostor in sklenilo zanj pogodbo za dobo 5 let (od 1. januarja 1911 do 1. januarja 1916).

Z željo, da bi imelo ves inventar pod eno streho, je društvo Rdečega križa 1912 prosilo magistrat za premestitev materiala iz poslopja deželne vlade v mestno skladišče. Namesto tega je magistrat ponudil večjo dvorano na ljubljanskem gradu. Društvo jo je le rezerviralo zase, ker mu je za sanitetni material odstopila Kranjska hranilnica prostore v zavetišču za neozdravljive bolnike. Kako koristna je bila ustanovitev »skladišča za izredne potrebe«, nam pričajo naslednji dogodki: Ko se je pojavila epidemija legarja v Hrastniku (1906) in Postojni (1907, 1911) ter v Trbovljah (1913), je društvo poslalo tja barako z oddeljenimi stenami in popolno bolniško opremo. Podobno pomoč je dalo tudi litijski predilnici, ko so se pojavile tam osepnice.

Po zgledu matičnega društva je tudi večina podružnic opravila združitve. V prvih letih XIX. stoletja je bilo vseh članov pri podružnicah 710 in 2 častna člana; skupnega premoženja je bilo 24.385 K. Podružnicam Kočevje, Krško, Postojna, Idrija, Kranj, Kostanjevica, Logatec, Metlika, Vrhnika, Radovljica, Radeče, Novo mesto, Kamnik in Črnomelj se je 1903 pridružila še podružnica Št. Peter na Krasu; s tem se je izpolnila dolgoletna želja. Njena delavnost je bila kar precejšnja: vodstvo je preskrbelo potrebni material bolniški postaji in skrb zanjo zaupalo poštnemu asistentu Josipu Rudolfu.

Tako je pred začetkom prve svetovne vojne imelo Deželno in žensko pomočno društvo 16 podružnic s 784 člani in 50.000 K imovine.

Posebno pozornost je društvo namenilo zavodom, ki so se morali pripraviti v primeru vojne. Imelo je tri postojanke: bolniško postajo za 210 mož, okrevališče za 100 mož in zdravstveno postajo za 10 mož. Za negovanje bolnikov so določili osem usmiljenk kongregacije sv. Vincencija Pavlanskega in tudi Katoliški dobrodelni odbor za Kranjsko je bil pripravljen dati 30 izurjenih bolniških postrežnic. Skrb za prevoz bolnikov in ranjencev je prevzelo Prostovoljno gasilsko društvo v Ljubljani in Št. Petru.

Avstrijsko društvo Rdečega križa je sklenilo zadostiti potrebam po bolnišnicah z ustanavljanjem društvenih rezervnih bolnišnic, ki naj bi se provizorično uredile v vseh javnih prostorih, zlasti pa v šolah. Kranjsko deželno predsedstvo je v ta namen ponudilo vse državne gimnazije, višje realke in obe učiteljski, magistrat pa obe poslopji mestne deške ljudske šole. Kongregacija usmiljenk sv. Vincencija je namenila svojo zasebno bolnišnico »Leoninum« za preureditev v rezervno bolnišnico. Obenem je bila v vojnem času pripravljena prevzeti postrežbo bolnikov in dati hrano za majhno odškodnino. Poleg omenjenih zavodov je imelo društvo v razvidu še 17 oskrbovališč po vsej Kranjski:

1. Hiralnica sv. Jožefa v Ljubljani, 10 ranjencev;
2. Graščina Križ pri Kamniku, 6 rekonvalescentov;
3. Graščina Sp. Perovo pri Kamniku, 3 rekonvalescente,
4. Graščina Čemšenik pri Kamniku, 4 rekonvalescente;
5. Graščina Krumperk pri Kamniku, 5 rekonvalescentov;
6. Graščina Volčji potok pri Kamniku, 4 rekonvalescente;
7. Dolenjske Toplice, 14 ranjencev;
8. Graščina Turjak pri Velikih Laščah, 4 rekonvalescente;
9. Graščina Snežnik pri Logatcu, 6 rekonvalescentov;
10. Graščina Rakovnik na Dolenjskem, 4 rekonvalescente;
11. Graščina Ruperčvrh na Dolenjskem, 4 rekonvalescente;
12. Graščina Dvor, 6 ranjencev;
13. Graščina Jablje pri Trzinu, 4 rekonvalescente;
14. Graščina Bled, 15 ranjencev;

15. Jubilejna ubožnica v Radečah pri Zidanem mostu, 6 ranjencev;

16. Graščina Ribnica, 3 rekonvalescente;

17. Graščina Ortnek pri Ribnici, 3 rekonvalescente.

Razveseljive so bile tudi ponudbe za brezplačno zdravljenje bolnikov in ranjencev ter lekarnarjev za dobavo zdravil in obvez za izrednimi popusti. To so bili zdravniki: dr. Emil Bock, primarij v Ljubljani; dr. Franc Illner, mestni zdravnik v Ljubljani; dr. France Košmelj, višji štabni zdravnik v pokoju, Ljubljana; dr. Robert Prossinagg, praktični zdravnik v Ljubljani; dr. Franc Zupanc, deželni sanitetni referent v Ljubljani; lekarnarji pa: Gabrijel Piccolli, Ljubljana; Rihard Sušnik, Ljubljana; Ubald pl. Trnkoczy, Ljubljana; Friderik Baccarcich, Postojna.

Na predlog predsednika Deželnega pomočnega društva RK za Češko so na zveznem zborovanju jeli organizirati v vseh deželnih glavnih mestih stalne tečaje o nalogah funkcionarjev Rdečega križa v primeru splošne mobilizacije. Na prošnjo Deželnega in ženskega pomočnega društva za Kranjsko je bil tovrstni tečaj v Ljubljani od 26. do 27. aprila 1910; predaval je štabni zdravnik dr. Anton Lusenberger. Bili pa so še tudi tečaji za bolniške strežnice. Prvi tak tečaj so priredili v deželni bolnišnici v juniju 1913; tega so v januarju 1914 ponovili. Absolventke so prejele redna spričevala. Tečaj je vodil primarij deželne bolnišnice dr. Ivan Jenko z dr. Franom Dergancem in s sekundariji dr. Tratnikom, dr. Virantom in dr. Breskvarjem. Tudi podružnica Novo mesto je organizirala poseben tečaj v novembru 1913 pod vodstvom dr. Josipa Straška. Društvo sv. Vincencija, ki mu je bilo poverjeno organizirati postrežbo bolnikov na deželi, je dalo jeseni 1912 izučiti več deklet z dežele v postrežbi bolnikov; od teh jih je bilo 20 pripravljenih prevzeti službo Rdečega križa.

Ranjenci v oskrbi Rdečega križa leta 1914 (Original v knjižnici Narodnega muzeja v Ljubljani)

DEŽELNO IN ŽENSKO POMOČNO DRUŠTVO
RDEČEGA KRIŽA ZA KRANJSKO
V PRVI SVETOVNI VOJNI

Izbruhnila je prva svetovna vojna in prišel je čas, ko je društvo moralo prestati veliko preizkušnjo. Urediti je bilo treba prostovoljne darove prebivalcev in jih oddajati na pristojna mesta, dajati navodila pododsekom in zadovoljiti upravičenim zahtevam vojaških sanitarnih zavodov. Društvo je imelo rezervne bolnišnice, bolnišnice za rekonvalescente in »maroderje«, posamezna ležišča v raznih bolnišnicah in naprave na železniških postajah. K temu je treba prišteti še razna privatna zdravilišča. Po zaslugi Rdečega križa so bili vsi ti zavodi opremljeni s posteljami, potrebnim perilom in drugim inventarjem. Društvo RK se je zavezalo, da bo oskrbelo rezervno bolnišnico »Leoninum« s 70 posteljami, bolnišnico za rekonvalescente »Ljudski dom« s 100 posteljami, cesarja Franca Jožefa azil s 60 posteljami, zasilni bolnišnici na ljubljanski postaji z 210 posteljami in na postaji Rakek z 10 posteljami ter končno bolnišnico za »maroderje«, ki jo je vzdrževal Windischgrätz, s 40 posteljami.

Ker to ni bilo dovolj, so za potrebe Rdečega križa preuredili še naslednje bolnišnice: rezervno bolnišnico usmiljenih bratov v Kandiji s 100 posteljami, cesarice Elizabete žensko bolnišnico v Novem mestu z 80 posteljami, Elizabetinum v Ljubljani s 14 posteljami in bolnišnice za rekonvalescente v Litiji s 100 posteljami, v Zagorju s 30, v Ilirski Bistrici s 60 in v vili Volk na Bledu s 40 posteljami; kopališče v Toplicah je imelo 74 postelj. Karel knez Auersperg je dal preskrbo 34 »maroderjem« in vsemu moštvu dovolil brezplačno uporabo kopališča. Na Kranjskem je bilo torej 1257 razpoložljivih postelj, od tega jih je bilo 49 za častnike, druge so bile namenjene moštvu. Organizacija sanitetnih zavodov ob glavnih prometnih žilah je popolnoma uspela; prav tako je bila urejena evidenca prostih postelj. Zavode zunaj Ljubljane so upravljali odseki.

Ureditev sanitetnih zavodov je zahtevala od Rdečega križa velike izdatke, saj je kril vse stroške za rezervno bolnišnico »Leoninum« ter bolnišnici za rekonvalescente »Ljudski dom« in cesarja Franca Jožefa azil. Konec leta 1914 so znašali stroški za preskrbo Leonišča 19.425 K, »Ljudskega doma« 9106 K, cesarja Franca Jožefa azil 9783 K, postaje z zasilno bolnišnico v Ljubljani 6106 K in postaje Št. Peter na Krasu 801 K. Kar zadeva druge zavode, je vojna uprava krila zgolj čiste oskrbovalne izdatke: za častnika je plačevala 3 K dnevno, za prostake 2 K; vse drugo je

bilo na ramenih Deželnega in ženskega pomočnega društva. Le-to je 1914 izplačalo 10.241 K za instrumente in obveze ter 2255 K za zdravila. V 17 društvenih zavodih je opravljalo službo 21 zdravnikov, 26 poklicnih postrežnic (usmiljene sestre in sestre križarke) ter 32 prostovoljnih in 65 pomožnih postrežnic.

Nemajhno nalogo so v vojni imele transportne kolone RK, ki so spravljale po železnici prispelle ranjence in bolnike v oskrbovališča. Na Kranjskem je bilo konec 1914. leta 6 transportnih kolon s 45 možmi. Omeniti velja lokalno transportno kolono v Ljubljani, ki je do konca 1914 namestila v bolnišnice in okrevališča 11.802 ranjenca in bolnika. Prevažali so z vozovi, posebnimi sanitetnimi vozili, avtomobili, breki in odprtimi vozovi.

Delovanje Deželnega in ženskega pomočnega društva se ni omejilo zgolj na prevzem ranjenih in bolnih, temveč je skrbelo za okrepčilo tistih ranjencev, ki so se peljali mimo naših postaj, in tistih, ki so izstopili ali bili izločeni. Društvo je vpeljalo na posameznih postajah (npr. Ljubljana, Št. Peter na Krasu, Jesenice, Postojna in Novo mesto) okrepčevalnice. Rdeči križ v Ljubljani je za okrepčevalno akcijo prispeval le skromen znesek (728 kron), vse drugo so bili darovi v hrani in tobaku.

Ob vsestranskem prizadevanju podružnic kranjskega pomočnega društva in podpori celotnega prebivalstva — ne samo večjih krajev, temveč tudi najoddaljenejših gorskih vasic — so bili tudi denarni prispevki te humane ustanove na Kranjskem popolnoma zadovoljivi. Vojni fond se je na koncu 1914 dvignil na 108.919 K. Zbrali so skoraj 150.000 K čistih denarnih prispevkov in v obligacijah 14.000 K; s članarino, z raznimi priložnostnimi prodaji itd. so zbrali skoraj 10.000 K. Število članov glavnega društva je poskočilo na 366 in pododsekov od 734 na 2425. Poleg denarja je društvo dobilo v obliki darov precej kosov perila, živil in okrepčil. Tudi odbor društva je kupil perila, žimnic, steklenine, posod, obutve itd. v višini okoli 14.000 K. Le del omenjenih darovanih in kupljenih predmetov je ustanova porabila za svoje zavode; vse drugo je prepustila vojaškim sanitetnim zavodom. Tako je na primer Deželno in žensko pomočno društvo RK za Kranjsko predalo vojaškim zavodom 5414 kosov raznega perila in drugih v bolnišnicah potrebnih predmetov. Iz volne, ki so jo kupili ali darovali ljudje, so žene izdelovale zimsko perilo za vojake na bojišču.

Med važne naloge našega društva RK je treba šteti posredovanje zvez med svojci in

vojaki, poizvedovanje po ujetih in pogrešanih vojaki, razpošiljanje darov na bojišče itd. Promet, ki sta ga opravljali samo dve osebi, je bil ogromen. Društvo je imelo v letu 1914 do mobilizacije 28. junija le 190 opravičnih tekočih števil, po njej do konca tega leta že 2124 in prva dva meseca 1915 več kot 1000. Tu pa niso zajeta poročila o ranjenih in ujetnikih, prevozi, korespondenca in pošiljke vojakom in ranjencem. Društvena pisarna je bila v tem času v poslopju II. državne gimnazije v Ljubljani (Strossmayerjeva ul. št. 1) v prvem nadstropju v sobah obeh dijaških knjižnic, ki jih je društvu prepustilo gimnazijsko ravnateljstvo.

Približno sliko o nadaljnjem delu Deželnega in ženskega pomočnega društva RK za Kranjsko dobimo v posebnem poročilu, ki ga je izdalo Avstrijsko društvo RK skupno za vsa društva Rdečega križa v cesarstvu z naslovom »Sonderbericht...«. Leta 1916 je naše društvo imelo 1806 članov in 497.133 K prejemkov in 315.482 K izdatkov. Vrednost premoženja je znašala 369.478 K. Število podružnic se je v vojnem času povečalo; leta 1916 je bilo 24 podružnic s 7048 člani. Njihovo premoženje v gotovini in vrednostnih papirjih je konec 1915 znašalo 64.249 K, naslednje leto samo 35.941 K. Izdatki so se povzpeli na prek 108.000 K, dohodki pa na več kot 80.000 K. — Takrat je društvo imelo 1093 postelj za bolne in ranjene.

OPOMBE

Za Žensko pomočno društvo za Kranjsko od njegove ustanovitve 1866 do združitve z Deželnim pomočnim društvom za Kranjsko 1902 sem uporabljala gradivo v fasciklih 859 in 961 iz Reg I ter v fasciklih 1078 in 1386 iz Reg II Mestnega arhiva v Ljubljani.

Za Deželno pomočno društvo za Kranjsko od njegove ustanovitve 1879 do združitve z Ženskim pomočnim društvom za Kranjsko 1902 sem črpala gradivo v fasciklih 859, 961, 1077 in 1387 iz Reg I ter v fasciklih 1078 in 1386 iz Reg II Mestnega arhiva v Ljubljani.

Poleg tega sem uporabljala še Rechenschafts-Bericht über die Thätigkeit des patriotischen Landes-Hilfsvereines für Krain za leta 1890, 1891 in 1892.

Za Deželno in žensko pomočno društvo Rdečega križa za Kranjsko od združitve 1902 do konca prve svetovne vojne 1918 sem uporabljala gradivo v fasciklih 1391, 1685 in 1688 iz Reg I istega arhiva.

Dobre podatke ima še Poročilo pod pokroviteljstvom njene cesarske in kraljeve visokosti presvetle gospe nadvojvodinje Marije Kristine stoječega Deželnega in gospejnega društva Rdečega križa za Kranjsko v letih 1909 do 1913 — in brošurica Kranjski Rdeči križ v vojnem letu 1914 (Od predsednika Deželnega pomočnega in gospejnega društva Gustava del Cotta); navesti moram še Sonderbericht der unter dem Allerhöchsten Protektorate seiner Majestät des Kaisers und Ihrer Majestät der Kaiserin stehenden österreichischen Gesellschaft vom Rotem Kreuze für die Zeit vom 1. März 1916 bis 28. Februar 1917 (to posebno poročilo je izšlo na Dunaju 1917).

NICOLAUS PEROTTUS: RUDIMENTA GRAMMATICES

(Opis inkunabule, ki jo hrani Slovenski šolski muzej)

NATAŠA STANIČ

Več kot dva tisoč let je že, odkar so ustvarjali velikani helenskega umskega sveta, odkar je blestela virtus rimskega imperija. In vendar si moramo odkrito priznati, da smo si v precejšnji meri kulturo ustvarili in si jo še dandanes ustvarjamo le s kapitalom antične dediščine. Kajti ni je poštene filozofske ideje in ne pravične moralne norme, ki je ne bi, čeprav morda v rahli modifikaciji, priznavali že stari. To, kar je lepo in to, kar je dobro, jim je bil smoter dejavnosti. Pa ne samo vsebino njihovega mentalnega snovanja, celo obliko smo varno posneli in le z nujnimi spremembami ohranili skozi srednji vek vse do današnjih dni. Če smo še mi tako

tesno navezani na zapuščino antičnega sveta, kako ne bi razumeli srednjeveških avtorjev pri njih vestnem imitiranju starih piscev. Zato bomo Perottovo delo Rudimenta grammatices (Osnove gramatike) pravilno dojeli in ocenili le, če poznamo razvoj gramatikalnega pouka vse od Grkov in Rimljanov dalje ter pomembne izdaje slovničnih učbenikov.

Predvsem moramo vedeti, da snov, ki jo danes označujemo z besedo gramatika, ni povsem identična pomenu, ki ga je imel ta terminus pri starih Grkih. Res da so učitelje elementarnih nauk imenovali grammatistai, toda pri njih niso študirali slovničnih pravil grščine, saj to je bil njihov materin je-